

Een stukje geschiedschrijving over ICCO

Van Jone Bos, ingeleid door Henk Zomer

Inleiding:

Voor een goed begrip van de relatie tussen "Kerk in Actie" en ICCO is enige kennis van ICCO's geschiedenis zinvol.

De eerste directeur van ICCO, Jone Bos, heeft er een kort verhaal over geschreven. Dat geef ik hieronder weer. Mijn persoonlijke relatie met ICCO en SOH/Kerk in actie is dat ik in 1978 bij ICCO kwam als hoofd van de afdeling 'Afrika & Midden Oosten' en in 1989 directeur van SOH werd.

Aanvullend op wat Jone Bos schrijft vermeld ik dat "Kerk in Actie" in 1995 binnen SOH begon, de afdeling Voorlichting en Werving van SOH werd omgezet in "Kerken in Actie" (*de Gereformeerde Kerk wilden meervoud in de naam*), vooruitlopend op het SOW-proces. Na de start van het LDC, in 2000, gingen de werelddiaconaten en een deel van SOH op in "Kerken in Actie", de rest van SOH fuseerde met Dienst over Grenzen in ICCO. (*Binnen het nieuwe ICCO kwam vooral dat deel van SOH dat met gelden van de Nederlandse en de Europese overheden werkte. Dienst Over Grenzen was in juridische zin een afdeling van SOH, kort voor de fusie met ICCO werd het een zelfstandige stichting. Ook DOG werkte net als ICCO vrijwel volledig met overheidsgelden.*)

Kort daarop gingen ook de zendingen op in "Kerk in Actie", *de naam werd gewijzigd in enkelvoud, conform de oorspronkelijke opzet.*

In de samenwerkingsovereenkomst tussen "Kerk in Actie" en ICCO heeft de zending een aparte positie, om de kerkelijke verantwoordelijkheid eenduidig te garanderen en de om het gebruik van overheidsmiddelen door ICCO te isoleren van het zendingswerk.

Henk Zomer

De "roots" van ICCO

De wereld en Nederland begin zestiger jaren vorige eeuw. Ik moet ergens beginnen, Voor ICCO begint de geschiedenis nu een kleine vijftig jaar geleden, eerste helft zestiger jaren in de 20ste eeuw. De wederopbouw van Nederland was geslaagd; er werd een begin gemaakt met de welvaartsstaat. Afrika en Azië waren gedekoloniseerd: tientallen nieuwe staten meldden zich op het wereldtoneel. Er groeide in het Westen een ontwakend besef dat er iets grondig mis was in de verhouding rijk/arm in de wereld.

De Wereldraad van Kerken

In 1948 werd de Wereldraad van Kerken in de Nieuwe Kerk in Amsterdam opgericht. De Wereldraad werd snel het centrale adres voor de jonge kerken in Afrika, Azië en Amerika en de ontmoetingsplaats van "oude" en "jonge" kerken. Geneve werd een belangrijk actiecentrum en aanvankelijk stroomde er ook veel geld uit de VS en Duitsland naar de Wereldraad. Zo werd bv. de Divisie voor Interchurch Aid een groot clearing house voor het honoreren van projecten en programma's in de Derde wereld, gefinancierd met geld uit ons deel van de wereld.

Het cruciale jaar 1963

In de vriendelijke sfeer, die bij kerst past, bood de christendemocratische Bondskanselier van de BRD Konrad Adenauer, zelf een toegewijde zoon van Rome, een "kerstborrel" aan de Bonner journalisten (december 1962), die hem dagelijks volgden. In die sfeer hield hij een wat losse tour d'horizon, waarin ook de mondiale verhoudingen rijk en arm aangeroerd werden. In dat kader liet hij zich ontvallen dat "onze missionarissen eigenlijk onze beste ontwikkelingshulpers zijn".

Dat was niet tegen dovemansoren gezegd: prominente rooms-katholieken in de BRD kwamen snel in actie; de Katholieken hebben altijd wat makkelijker over staatsubsidies gedacht dan de protestanten. Maar zij stelden ook snel vast: dit lukt alleen als we de protestanten, toen nog ongeveer de helft van de Bondsrepubliek, meekrijgen. Zo geschiedde, ondanks aanvankelijke bezwaren bij die protestanten: Christian Berg "Hier gibt es nur ein klares Nein".

In ons land was bij het rooms-katholieke volksdeel een traditie van grote aandacht en sympathie voor de missie: nog in 1963 werkten meer dan 7000 missionarissen in Afrika, Azië en Latijns-Amerika. In ons protestantse volksdeel was de zending een kernactiviteit, maar geografisch beperkt tot onze koloniën.

Natuurlijk woei de Duitse ontwikkeling over naar Nederland en zo vervoegde de zeer gerespecteerde directeur van het Centraal Missie Commissariaat (CMC) in Den Haag, pater van Rijsbergen, zich in het voorjaar van 1963 bij de nieuwe algemeen secretaris van de Nederlandse Zendingsraad, dr. Johannes Verkuyl. Het luidde het begin in van een zeer vruchtbare samenwerking. En daarmee kom ik op de voor ICCO zo centrale figuur van Joh Verkuyl, die ik vijftig jaar heb mogen kennen.

Dr. Jo Verkuyl

Jo Verkuyl, geboren in 1908 en gestorven in 2001, was een stoere, ook fysiek grote, boerenzoon uit de klassiek gereformeerde families van de Haarlemmermeer: de van den Heuvels, de Biesheuvels, de Colijns, de Groenenbergen. Hij was een vroom man: toegewijd aan het Evangelie en levend in een persoonlijke omgang met de Heer. Levend binnen de gesloten en belijnde kaders van het toenmalige gereformeerdendom, onderging hij in zijn studentenjaren aan de Vrije Universiteit niettemin grote invloed van de N.C.S.V, en kwam hij in aanraking met de grootste theoloog van de vorige eeuw, Karl Barth, waar hij een levenslange bewondering voor koesterde, zeer ongewoon voor gereformeerden van zijn generatie.

In december 1939 vertrok het jonge gezin voor de gereformeerde zending naar Indonesië, waar Verkuyl 2 1/2 jaar de Javaanse kerken op Midden-Java diende en ruim drie jaar opgesloten werd door de Japanners. Na zijn bevrijding begon hij in augustus/september 1945 onmiddellijk weer met het werk: nu in Jakarta. Daar werd hij oprichter van de grote Christelijke Uitgeverij en docent aan de Theologische School, later Hogeschool. Doceren en schrijven waren zijn grote liefdes: voor de Indonesische kerken schreef hij dertig boeken en boekjes, waaronder een zedelijke christelijke ethiek.

Maar ook de politiek liet hem niet onverschillig. In tegenstelling tot zijn geloofsgenoten in Holland, koos hij in 1945 onmiddellijk voor de vrije Republiek Indonesië, de Republiek van Soekarno, zoals de ARP-leider Jan Schouten smalend opmerkte. Met die ARP-leider was dan ook geen land te bezeilen, zo zei Jo. Maar ook Trouw had in feite tot 1962 geen goed woord voor hem over.

Ten slotte kan ik nog twee belangrijke eigenschappen niet onvermeld laten: zijn hartelijkheid en openheid als mens, zijn communicatievermogen, en zijn geweldig oratorisch vermogen, zowel in kleine kring als voor duizenden. Een bevlogen mens kortom.

Wij, Jo en ik, kenden elkaar uit Jakarta, waar ik van 1951 tot 1956 voor een groot Nederlands handelshuis werkte. In Jakarta zat ik ook een min of meer intellectuele gereformeerde jongerenclub voor, waar we Verkuyl diverse malen als spreker hebben gehad. Later, van 1958 tot 1962, diende ik voor de zending als manager van het grote scholencomplex in Nieuw-Guinea. In het zakenleven had ik geleerd wat management inhield en daar heb ik mijn hele leven van geprofiteerd.

Verkuyl raast door Nederland

Jo Verkuyl kwam na 23 jaar Indonesië eind 1962 terug in Nederland; ik kwam na 9 jaar Indonesië ook in 1962 terug. Hij begon in 1963 als algemeen secretaris van de NZR (Nederlandse Zendings Raad); ik begon in 1963 als adjunct-secretaris, tweede man, bij SOH (Stichting Oecumenische Hulp). SOH en NZR onderhielden veel contact. De Nederlandse Zendingsraad was van oudsher de koepel van alle zendingsorganisaties en na de oorlog werd de Stichting Oecumenische Hulp aan Kerken en Vluchtelingen de koepel voor het nieuwe fenomeen van Interchurch Aid, later in ons land gewoonlijk Werelddiaconaat genoemd. NZR en SOH onderhielden voor resp. zending en werelddiaconaat de directe contacten met de Wereldraad.

- Het is nu bijna onvoorstelbaar hoe de orkaan Verkuyl door de Gereformeerde Kerken begon te razen. Als algemeen secretaris van de NZR begon hij de luiken van dat nog bijna gesloten bastion open te gooien naar vele terreinen des levens:
- openheid naar en vooral oog voor de nood van de Derde wereld;
- openheid naar de oecumene en dan vooral de Wereldraad van Kerken, tot dan toe aarzelend bekeken in de Gereformeerde Kerken vanwege haar verzet tegen de volkomen verkeerde rijk-arm verhouding in de wereld;
- hij geselde die verhouding in de ARP, de Gereformeerde Jeugdbeweging, in de kerk, in het CNV;
- verzet tegen de apartheid in Zuid-Afrika, groot vriend van Beyers Naude en Desmond Tutu;
- en ten slotte verzet tegen de kernbewapening en tegen de Vietnam-oorlog.

Natuurlijk niet onmiddellijk, maar in de loop der jaren droeg hij krachtig bij aan het verzetten van de bakens, vooral ook in zijn vruchtbare jaren als hoogleraar, 1968 - 1978, aan de W. Onvermoeibaar in woord en geschrift: Trouw ging om - werd na 1963 een geheel andere krant. En in de ARP kreeg hij veel invloed, vooral onder zulke jongeren als Bob Goudzwaard en Jan de Koning.

Terug naar 1963. Van Rijsbergen en Verkuyl gingen in hun eigen achterban aan de slag met het concept: onder bepaalde voorwaarden zijn overheidssubsidies voor particuliere projecten in de Derde wereld aanvaardbaar en wenselijk. Aan rooms-katholieke kant lag dat makkelijker dan bij ons, maar na veel discussie kwam het toch in september 1963 tot de brief van CMC en NZR aan de minister-president met het verzoek om onder bepaalde voorwaarden overheidssubsidies voor particuliere niet-commerciële projecten in de Derde wereld mogelijk te maken omdat de kerken in die Derde wereld steeds meer projecten op onze tafel legden, die wij niet meer uit kerkgeld konden honoreren terwijl het toch om algemeen aanvaarde maatschappelijke doelen ging.

Toen de brief eenmaal de deur uit was, begon het lobbywerk onder de Kamerfracties. WP, ARP en CHU waren snel akkoord; de PvdA aarzelde omdat men, kort gesteld, geen export van christendom met Nederlands belastinggeld wenste. Daar heb ik vooral tot ver in 1964 veel aandacht aan moeten geven, met succes overigens.

De grote tegenvaller bleek de devote katholiek, minister Luns zelf: hij zag het helemaal niet zitten dat allerlei blote voeten –of geitenwollensokken paters op de stoep van Buitenlandse Zaken zouden verschijnen. De rooms-katholieke lobby heeft in 1964 op alle mogelijke manieren druk uitgeoefend op Luns, maar het was uiteindelijk een motie Smallegenbroek (ARP), die in november 1964 Kamerbreed aanvaard werd en een bedrag afdwong van vijf miljoen gulden voor particuliere niet-commerciële projecten op de begroting voor 1965. Vijf miljoen gulden. Dat was het. Maar nu: hoe dit aan te pakken?

Aarzelingen overwinnen

De NZR, waar SOH zich later bij aangesloten had, had dit weliswaar samen met, en misschien wel vooral dankzij de rooms-katholieken bereikt, maar onder de participanten, de zendingen en werelddiakonaten, leefden nogal wat bezwaren. Principiele en praktische.

Hervormde Zending en werelddiakonaat vreesden herstel van koloniale verhoudingen in een nieuw jasje: politieke invloed van de Nederlandse overheid d.m.v. de geldstroom. Verder was de Wereldraad uiterst voorzichtig in haar stellingname. Was dat niet een teken aan de wand? Het gereformeerde werelddiakonaat had een pragmatisch, maar zwaarwegend, bezwaar: zou door de nieuwe geldstroom de offerbereidheid van het kerkvolk niet nadelig beïnvloed worden? Kortom: de participanten huiverden. Ze wilden afstand en toch controle.

Geen reden om het bijtje er bij neer te gooien. Verkuyl bedacht een ontmoeting van zendingen, werelddiakonaten en christelijk-sociale organisaties CNV, CBTB etc. Dat werd de vergadering van 30 december 1964 in het SOH gebouw in Utrecht, die nu geldt, en terecht, als de oprichtingsvergadering van ICCO. Daar hield Verkuyl een bevlogen verhaal over de nood van de derde wereld, de mogelijkheden voor kerken om daar wat aan te doen en dus de mogelijkheden voor ons. Verkuyl had in de beginjaren grote verwachtingen van de inbreng van de christelijk-sociale organisaties: financieel en personeel. Dat is geen realiteit geworden al hebben vooral CNV en CBTB op bestuurlijk niveau wel krachtig bijgedragen.

Vanaf het begin was men het over een ding eens: het zou verreweg het beste zijn wanneer de kerken met één adres zouden werken en dus één bureau. Iedereen vond het best dat ik als secretaris ging fungeren en het adres dus SOH, Cornelis Houtmanstraat. Houtmanstraat 17, Utrecht werd. De commissie zou bestaan uit 4 leden namens de NZR, 4 namens SOH, 4 namens de christelijk-socialen, 2 namens de christelijke vrouwenorganisaties en 2 à titre personnel.

Over de identiteit van ICCO bestond geen enkele twijfel: wij wortelden in het Protestantse gedachtegoed, gebaseerd op de bijbelse begrippen gerechtigheid, barmhartigheid, rentmeesterschap en een betere verdeling van rijkdom en armoede. De 5 miljoen gulden zou in principe op 50/50-basis tussen rooms-katholieken en protestanten verdeeld worden. De rooms-katholieken waren echter veel beter voorbereid; in de beginjaren ging het leeuwendeel naar hen. Aan onze kant bracht de Wereldraad veel projecten in en daarmee veel nieuwe partners en landen.

- Nu alles overziend, zijn de opbouwjaren 1965 - 1980 de jaren geweest, waarin de grondslagen voor het wereldwijde partnernetwerk
- gelegd werden;
- jaren van moeizaam overleg met het Ministerie en achtereenvolgende ministers; I tot 1972 geen enkele vergoeding van apparaatskosten, daarna gelukkig geleidelijk wel; I in 1968 toetreding van NOVIB tot de medefinanciering dankzij een onverwachte interventie van Verkuyl;
- zeer vruchtbare beïnvloeding van ons werk door de WCC (World Council of Churches) en de CCPD (Churches Commission on Participation in Development);
- zeer snelle groei van beschikbare middelen: 1965 5 miljoen, 1976: 100 miljoen;
- permanente beïnvloeding van Kamerleden, maar ook in de zeventiger jaren: de twee beste ministers, die NL in de afgelopen 50 jaar voor OS heeft gehad: Jan Pronk en Jan de Koning.

Jan Pronk was de man, die (hoewel aanvankelijk terughoudend) ons verlostte van de 'brick and mortar'-projecten; onder hem kwam een geweldige verruiming van de criteria tot stand. Jan de Koning, uit de CBTB afkomstig en enige tijd vicevoorzitter van ICCO, voerde de programmafinanciering in per 1 januari 1980: op basis van een zorgvuldig afgesproken mandaat mocht ICCO zelf projecten goed- of afkeuren zonder enige interventie van de zijde van het Ministerie. Er was geen sprake van dat wij opgesloten werden in de concentratielanden van de bilaterale hulp. Nooit werd ons een landenkeuze opgedrongen. In landen, waar de regering zelf niet meer wenste te werken (het Chili van Pinochet, Zuid-Afrika), mochten wij wel werken, uiteraard met particuliere organisaties. ICCO ontwikkelde zich tot een krachtige supporter van countervailing power in veel landen.

En dan ten slotte: de Reverse Consortia van 1977 en 1979. Evenals ICCO de afgelopen jaren voorop liep in machtsoverdracht, zo liepen wij eind zeventiger jaren voorop met de Reverse Consortia, die aandrongen op regionaliseren en decentraliseren, dertig jaar later gerealiseerd.

Langzamerhand groeide vertrouwen bij onze participanten. Ik denk dat het ook veel te maken had met de kwaliteit van onze voorzitters: Joh Verkuyl, vanaf 1973 Albert

van den Heuvel en vanaf 1981 Bob Goudzwaard. In het verslag 1973 - 1975 hebben wij onze identiteit nog eens naar mijn mening kernachtig verwoord:

"Zijn wij de verlengde arm van de Nederlandse overheid? Wij zijn een interkerkelijke organisatie, die vanuit eigen identiteit werkt. Ons diepste motief om deel te nemen aan het ontwikkelingswerk wortelt in het Evangelie van onze Heer Jezus Christus, Die mensen vrijmaakt en redt. Van Hem leren wij het respect en de aandacht voor anderen, voor arme en achtergestelde mensen. Om Hem dooft ook onze hoop niet en werken wij door aan het ons opgedragen stuk werk.

Daarbij ontmoeten wij de Nederlandse overheid niet als opdrachtgever maar als partner. Onze doeleinden brengen wij zelf mee: een bijdrage te leveren tot een wereld, waarin iets meer recht en gerechtigheid heerst, waarin het recht van de verdrukten en ontrechten geldend gemaakt wordt en waarin bevoorrechte mensen hun voorrechten omzetten in het recht van anderen."

Die woorden zijn nog altijd volop geldig.

Jone Bos, Utrecht 24 mei 2011